

ROCZNIK TOMISTYCZNY

5 (2016)

Profesorowi Mieczysławowi Gogaczowi
w dziewięćdziesięciolecie urodzin

ROCZNIK TOMISTYCZNY

5 (2016)

ΘΩΜΙΣΜΟΣ ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
ANNARIUS THOMISTICUS
THOMISTIC YEARBOOK
THOMISTISCHE JAHRBUCH
ANNUAIRE THOMISTIQUE
ANNUARIO TOMISTICO
TOMISTICKÁ ROČENKA

ROCZNIK TOMISTYCZNY

5 (2016)

Naukowe Towarzystwo Tomistyczne
WARSZAWA

KOMITET REDAKCYJNY / EDITORIAL BOARD:

Michał Zembrzusi (sekretarz / secretary), Maciej Słęcki, Magdalena Płotka (zastępca redaktora naczelnego / deputy editor), Anna Kazimierczak-Kucharska, Dawid Lipski, Izabella Andrzejuk, Artur Andrzejuk (redaktor naczelny / editor-in-chief)

RADA NAUKOWA / SCIENTIFIC COUNCIL:

Adam Wielomski, Stanisław Wielgus, Antoni B. Stępień, Sławomir Sobczak, Arkady Rzegocki, Andrzej Maryniarczyk, Marcin Karas, Krzysztof Kalka, Marie-Dominique Goutierre, Mieczysław Gogacz, Paul J. Cornish, Mehmet Zeki Aydin, Artur Andrzejuk, Anton Adam.

RECENZENCI / REVIEWERS

Antoni B. Stępień, Paul J. Cornish, Tomasz Pawlikowski, Marie-Dominique Goutierre, Piotr Mazur, Grzegorz Hołub, Andrzej Jonkisz, Marek Prokop

REDAKCJA JĘZYKOWA / LANGUAGE EDITORS

Elżbieta Pachciarek (j. polski), Bernice McManus-Falkowska, Magdalena Płotka (j. angielski), Hildburg Heider (j. niemiecki), Christel Martin, Iwona Bartnicka, (j. francuski), Michał Zembrzusi (greka, łacina)

PROJEKT OKŁADKI

Mieczysław Knut

OPRACOWANIE GRAFICZNE, SKŁAD I ŁAMANIE

Maciej Głowacki

© Artur Andrzejuk / Naukowe Towarzystwo Tomistyczne (wydawca / editor)

Warszawa 2016

ISSN 2300-1976

Rocznik Tomistyczny ukazuje się dzięki pomocy Jacka Sińskiego

Redakcja Rocznika Tomistycznego

ul. Klonowa 2/2 05-806 Komorów POLSKA

Druk i dystrybucja:

WYDAWNICTWO von borowiecky

05-250 Radzymin

ul. Korczaka 9E

tel./fax (0 22) 631 43 93, tel. o 501 102 977

www.vb.com.pl e-mail: ksiegarnia@vb.com.pl

WYDAWNICTWO
von borowiecky

Spis treści

Od Redakcji.....	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski – Sarmatian and gentleman	17
Ignacy Dec Z moich spotkań z prof. Mieczysławem Gogaczem.....	21
Maciej Stęcki Wykaz publikacji profesora Mieczysława Gogacza z lat 2006-2014 oraz uzupełnienia i poprawki do wykazu z lat 1998-2001.....	29
Mieczysław Gogacz Qu'est-ce que la réalité?	33
Artur Andrzejuk Koncepcja istnienia w ujęciu Mieczysława Gogacza. Przyczynek do dziejów formowania się tomizmu konsekwentnego	45

Rozprawy i artykuły

Michał Zembrzusi Prawda o intelekcie. Mieczysława Gogacza rozumienie intelektu możliwościowego i czynnego	75
Agnieszka Gondek Pedagogika Mieczysława Gogacza – propozycja realistycznego wychowania i wykształcenia na tle współczesnej pedagogiki zorientowanej idealistycznie	91
Ewa A. Pichola Niekonsekwentne serce fenomenologa wobec serca konsekwentnego tomisty. Porównanie koncepcji serca Dietricha von Hildebranda z mową i słowem serca Mieczysława Gogacza.....	113
Bożena Listkowska Stosunek do samego siebie a poczucie szczęścia w ujęciu Ericha Fromma i Mieczysława Gogacza. Studium porównawcze	131
Michał Głowala Istnienie i życie. Uwagi na marginesie zasady <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan Gott ist die Umwelt des Menschen. Über die Gotteserkenntnis nach Thomas von Aquin.....	165
Artur Andrzejuk Problem źródeł Tomaszowej koncepcji esse jako aktu bytu	173
Magdalena Płotka Tomasz z Akwinu o życiu czynnym i kontemplacyjnym	189
Izabella Andrzejuk L'amitié dans les textes de Thomas d'Aquin.....	203

Paulina Biegaj „Serca świętych zwrócone ku prawu Bożemu”. Biblijno-filozoficzne podstawy wykładni prawa Bożego w nauce św. Tomasza z Akwinu	219
Grzegorz Hołub Potencjalność embrionu a koncepcja duszy ludzkiej.....	235
Jacek Grzybowski Czy relacja – najślabszy rodzaj bytowości w metafizyce św. Tomasza – może stanowić fundament realnego bytu narodu?	247
Anna Mandrela Krytyka koncepcji reinkarnacji w <i>Summa contra Gentiles</i> św. Tomasza z Akwinu	263
Kamil Majcherek Tomasz z Akwinu i William Ockham o celowości świata natury.....	277
Dawid Lipski Problematyka istnienia i istoty w poglądach Tomasza z Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski Problem subsystemy w <i>Logice</i> Marcina Śmigleckiego	305
Jan Pociąg Piotra Semenienki próba odnowy filozofii klasycznej.....	329
Maria Boużyk Jacek Woroniecki o modlitwie jako czynnika doskonalącym naturę człowieka.....	357

Sprawozdania i recenzje

Anna Kazimierczak-Kucharska Warszawscy tomiści na X Polskim Zjeździe Filozoficznym – Poznań, 15-19 września 2015 roku.....	377
Piotr Roszak Sprawozdanie z 5. Międzynarodowej Konferencji <i>The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue</i> , Thomas Institute, Utrecht (Holandia) 16-19 grudnia 2015 r	383
Michał Zembrzusi Sprawozdanie z sympozjum ku czci św. Tomasza z Akwinu w rocznicę jego śmierci – 9 marca 2016 roku	389
Izabella Andrzejuk Tomizm na konferencji <i>Filozoficzne aspekty mistyki</i> – 15 kwietnia 2016.....	393
Artur Andrzejuk Tomizm fenomenologizujący Antoniego B. Stępnia. Recenzja: 1) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 1, do druku przygotował A. Gut, Lublin 1999; 2) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 2, do druku przygotował A. Gut, Lublin 2001; 3) A. B. Stępień, <i>Studia i szkice filozoficzne</i> , t. 3, do druku przygotował R. Kryński, Lublin 2015	397
Dawid Lipski Recenzja: Tomasz z Akwinu, <i>Komentarz „O pamięci i przypominaniu”</i> , przekład i opracowanie Michał Zembrzusi, w: <i>Opera philosophorum medii aevi. Textus et studia</i> , t.13, Warszawa 2012.	407

Artur Andrzejuk

Recenzja: Michał Zembrzusi, *Od zmysłu wspólnego do pamięci i przypominania. Koncepcja zmysłów wewnętrznych w teorii poznania św. Tomasza z Akwinu*, Wydawnictwo Campidoglio, Warszawa 2015, stron 324.....411

Artur Andrzejuk

Un « thomisme gay » du Père Oliva. Recenzja: Adriano Oliva, *Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels*, Paris 2015, pp 166. 417

Artur Andrzejuk

Recenzja: Arkadiusz Gudaniec, *Paradoks bezinteresownej miłości. Studium z antropologii filozoficznej na podstawie tekstów św. Tomasza z Akwinu*, Lublin 2015. 427

Artur Andrzejuk

Recenzja: Paweł Gondek, *Projekt autonomicznej filozofii realistycznej. Mieczysława A. Krąpca i Stanisława Kamińskiego teoria bytu*, Lublin 2015, ss. 316.....433

Polemiki i dyskusje

Kilka słów o tomizmie konsekwentnym, jego historii i głównych założeniach z prof. Mieczysławem Gogaczem rozmawia Bożena Listkowska..... 441

Piotr Moskal

Kilka uwag w związku z recenzją dr Izabelli Andrzejuk mojej książki *Traktat o religii*.....447

Izabella Andrzejuk

Odpowiedź na uwagi ks. prof. Piotra Moskala odnośnie do recenzji książki: *Traktat o religii*..... 455

Nota o autorach.....463

Table of Contents

Editorial	11
Mieczysław Gogacz.....	13
Arkady Rzegocki Professor Wojciech Falkowski - Sarmatian and gentleman.....	17
Ignacy Dec From my meetings with prof. Mieczyslaw Gogacz	21
Maciej Stęcki List of publications of Professor Mieczyslaw Gogacz in 2006-2014 as well as additions and amendments to the list of 1998-2001	29
Mieczysław Gogacz What is reality?	33
Artur Andrzejuk The Conception of Existence According to Mieczyslaw Gogacz. A Contribution to the History of Consequential Thomism's Formation	45

Dissertations and articles

Michał Zembrzusi Truth about intellect. Understanding of possible and agent intellect in the thought of Mieczysław Gogacz.....	75
Agnieszka Gondek Pedagogy of Mieczyslaw Gogacz - a proposal of realistic education in the context of idealistically oriented modern pedagogy.....	91
Ewa A. Pichola Inconsequent Heart of the Phenomenologist in the light of Consequent Heart of the Thomist. Comparison of Dietrich von Hildebrand's Concept of the Heart to Mieczysław Gogacz's Speech and Voice of the Heart	113
Bożena Listkowska Attitude towards self and the sense of happiness according to Erich Fromm and Mieczyslaw Gogacz. Comparative study.....	131
Michał Głowala Actual Existence and Life. Some Remarks on <i>vivere viventibus est esse</i>	149
Richard Zan God as the environment for man. The knowledge of God in account of St. Thomas Aquinas.....	165
Artur Andrzejuk The Problem of Sources of Thomas' Concept of esse as the Act of Being	173
Magdalena Płotka Thomas Aquinas on active and contemplative life	189
Izabella Andrzejuk Friendship (<i>amicitia</i>) in Thomas Aquinas' texts	203

Paulina Biegaj	
"The hearts of the saints turned to the law of God." Biblical - philosophical basis of interpretation of the law of God in the philosophy of St. Thomas Aquinas.....	219
Grzegorz Hołub	
The Potentiality of Embryo and the Concept of Human Soul	235
Jacek Grzybowski	
Can relation that has the weakest kind of being in St. Thomas' metaphysics constitute a foundation for the real being of a nation?	247
Anna Mandrela	
Critique of the theory of reincarnation in <i>Summa contra Gentiles</i> by St. Thomas Aquinas.....	263
Kamil Majcherek	
Thomas Aquinas and William of Ockham on the purposefulness of the natural world	277
Dawid Lipski	
The problem of the existence and essence in the views of Thomas of Sutton.....	291
Tomasz Pawlikowski	
The problem of Subsistence in <i>The Logic</i> of Marcin Śmiglecki.....	305
Jan Pociąg	
Piotr Semenenko's Attempt of Renewing of Classical Philosophy	329
Maria Boużyk	
Jacek Woroniecki on Prayer as a Factor Improving Human Nature	357

Reports and Reviews

Anna Kazimierczak-Kucharska	
Warsaw Thomists on the X Polish Congress of Philosophy - Poznan, 15-19 September 2015.....	377
Piotr Roszak	
Report of the 5th International Conference „The Virtuous Life. Thomas Aquinas on the Theological Nature of Moral Virtue”, Thomas Institute, Utrecht (Netherlands), 16-19 December 2015.	383
Michał Zembrzusi	
The report of the symposium in honor of St. Thomas Aquinas on the anniversary of his death - 9 March 2016	389
Izabella Andrzejuk	
Thomism at the conference “Philosophical aspects of mysticism” - 15 April 2016.....	393
Artur Andrzejuk	
Phenomenologising Thomism of Antoni B. Stepien. Review: 1) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 1, Lublin 1999; 2) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. A. Gut, vol. 2, Lublin 2001; 3) A. B. Stepien, <i>Philosophical Studies and Sketches</i> , ed. R. Kryński, Vol. 3, Lublin 2015.	397

Dawid Lipski	
Review: Thomas Aquinas, <i>Commentary on "The memory and remembering"</i> , transl. Michał Zembrzuski in <i>Opera philosophorum medii aevii. Textus et studia</i> , vol.13, Warsaw 2012.....	407

Artur Andrzejuk	
Review: Michał Zembrzuski, <i>From common sense to the memory and recollection. The concept of internal sense in the theory of knowledge of St. Thomas Aquinas</i> , Campidoglio, Warsaw 2015, pp. 324.....	411

Artur Andrzejuk	
Un « thomisme gay » du Père Oliva. Review: Adriano Oliva, <i>Amours. L'Église, les divorcés remariés, les couples homosexuels</i> , Paris 2015, pp. 166.	417

Artur Andrzejuk	
Review: Arkadiusz Gudaniec, <i>Paradox of selfless love. The study of philosophical anthropology in texts of St. Thomas Aquinas</i> , Lublin 2015.....	427

Artur Andrzejuk	
Review: Paweł Gondek, <i>Project of autonomous realistic philosophy. Mieczysław A. Krąpiec's and Stanisław Kaminsky's theory of being</i> , Lublin 2015, pp. 316..	433

Controversy and Discussions

A few words on consequent Thomism, its history and the major assumptions - Bożena Listkowska is interviewing Professor Mieczysław Gogacz.....	441
---	-----

Piotr Moskal	
Some remarks on Izabella Andrzejuk's review of my book <i>Treaty on religion</i>	447

Izabella Andrzejuk	
The response of the remarks of Fr. prof. Piotr Moskal regarding the review of the book: <i>The Treatise on Religion</i>	455

Note about authors.....	463
-------------------------	-----

Krytyka koncepcji reinkarnacji w *Summa contra gentiles* św. Tomasza z Akwinu

Słowa kluczowe: reinkarnacja, dusza i ciało, św. Tomasz z Akwinu, *Summa Contra Gentiles*, chrześcijaństwo, wierzenia Wschodu, Platon

Wstęp

Koncepcja reinkarnacji przeciętnemu człowiekowi kojarzy się głównie z filozofią Wschodu, jednak wiara w reinkarnację była także bliska starożytnym Grekom. Idea reinkarnacji zyskała popularność wśród pitagorejczyków oraz orfików. Opisy wędrówki dusz znajdujemy również w pismach Platona (np. *Fedon*, *Państwo*, *Fajdros*). Reinkarnacja była również uznawana przez sekty gnostyczne (np. manichejczy, kata-

rzy). Tradycja katolicka odrzuca wiarę w możliwość ponownego odradzania się duszy na ziemi¹, jednak w czasach współczesnych koncepcja reinkarnacji zdobywa popularność również w krajach, w których chrześcijaństwo jest dominującą religią². Od kilkudziesięciu lat w Polsce można skorzystać z kursów tak zwanej regresji, podczas których za pomocą hipnozy człowiek ma rzekomo do-
trzeć do wspomnień ze swoich poprzed-

Mgr Anna Mandrela, doktorantka na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

¹ „Wszyscy Ojcowie Kościoła występowali, podobnie jak i późniejsze sobory, przeciwko wyznawanej przez pitagorejczyków i platoników doktrynie reinkarnacji (...). Potępienie reinkarnacji nabiera u Ojców Kościoła charakteru absolutnego, nieznającego żadnych wyjątków ni zastrzeżeń”, A. Zwoliński, *Reinkarnacja i wędrówka dusz*, Kraków 2008, s. 49.

² „Według badań statystycznych już w 1981 roku do wiary w reinkarnację przyznawało się 22% Francuzów, w tym 31 % praktykujących katolików”, tamże, s. 106.

nich wcieleń³. Te praktyki są jednym z elementów synkretycznego ruchu New Age, w którym idee chrześcijańskie mieszają się czasami z wiarą w reinkarnację. Przykładem może być książka Dollores Cannon *One szły za Jezusem*, w której autorka opisuje wizje rzekomych spotkań z Jezusem, o których przypominali sobie jej pacjenci poddani hipnozie⁴. Roman Pindel w artykule *Czy Biblia głosi reinkarnację?* zauważa, że chrześcijańscy zwolennicy reinkarnacji powołują się na błędną interpretację Ewangelii św. Jana (3,3): „Zaprawdę, zaprawdę powiadam ci, jeśli kto się nie narodzi powtórnie, nie może ujrzeć królestwa Bożego”. Ich zda-

niem powyższy fragment dotyczy powtórných narodzin, jednak z kontekstu samego tekstu wynika, że chodzi o narodziny z wody i Ducha Świętego⁵. Andrzej Zwoliński w kilku swoich publikacjach poświęconych reinkarnacji opisuje różnice między założeniami koncepcji wędrówki dusz a teologią chrześcijańską, skupiając się głównie na poglądach Ojców Kościoła takich jak św. Ireneusz z Lyonu lub św. Justyn⁶. W niniejszym artykule omówimy koncepcję duszy św. Tomasza z Akwinu, która stoi w wyraźnej sprzeczności z założeniami zwolenników reinkarnacji.

Reinkarnacja – podstawowe założenia

Zwolennik koncepcji reinkarnacji zobowiązany jest przyjąć następujące założenia:

1. Dusza ludzka jest nieśmiertelna⁷.
2. Po śmierci dusza ludzka pojawia się ponownie na ziemi przyjmując inną postać.

3. Ten ciąg narodzin i śmierci jest wielokrotny (w niektórych wierzeniach, np. w buddyzmie, z tego kręgu można się uwolnić osiągając stan nirwany, w innych wierzeniach krąg narodzin i śmierci nigdy się nie kończy).

³ Najbardziej znanym popularyzatorem koncepcji reinkarnacji w Polsce jest Leszek Żądło, autor wielu książek o tej tematyce oraz twórca swojej autorskiej metody regresji hipnotycznej.

⁴ Dolores Cannon, *One szły za Jezusem*, tłum. M. Waclaw, wyd. Limbus, Bydgoszcz 1996.

⁵ Zob. R. Pindel, *Czy Biblia głosi reinkarnację?*, w: *Reinkarnacja fakt czy urojenie?*, red. S. Dobrzański, Polskie Towarzystwo Teologiczne, wyd. Unum, Kraków 1995.

⁶ Zob. A. Zwoliński, *W kołowym istnieniu*, wyd. Biblioteczka KSM, Kraków 1995, s. 38- 43.

⁷ Zwoliński zauważa, że gdy przyjmujemy hipotezę o nieśmiertelności ludzkiej duszy człowiek staje przed wyborem dwóch możliwych koncepcji: wieczność jako nawrót i wieczność jako cel. „Wieczność pojmowana jako wieczny nawrót tego samego, wiąże się z twierdzeniem, że wszelkie życie kręci się bez końca wkoło, jak na to wskazuje przyroda swym cyklicznym procesem stawania się i przemijania. O tym przekonuje także dawny mit wiecznego powrotu. Idea ta jednak nie daje się zidentyfikować. Wieczność rozumiana jako cel zakłada, że historia przynajmniej człowieka, a może także całego kosmosu, ukierunkowana jest na to, co ostatecznie stanowi spełnienie ludzkiego życia. Wszystkie wielkie religie współczesne wskazują na jakiś definitywny cel człowieka. Można mówić o dwóch alternatywnych koncepcjach sposobu osiągnięcia owego celu: do owego celu człowiek dociera po wielu ziemskich egzystencjach, albo po jednym jedynym życiu na ziemi”, A. Zwoliński, *Wiara w reinkarnację dawniej i dziś*, w: *Reinkarnacja fakt czy urojenie?*, dz. cyt., s. 9.

4. Człowiek nie pamięta swoich poprzednich wcieleń (niektórzy wierzą, że można je sobie przypomnieć za pomocą specjalnych praktyk).

5. W filozofii Wschodu wiara w reinkarnację jest związana z koncepcją karmy – obecne wcielenie człowieka jest karą lub nagrodą za jego przeszłe życie (stąd w niektórych kręgach związanych z wiarą w reinkarnację panuje pogląd, że osoby urodzone w bogatej rodzinie musiały zrobić coś dobrego w poprzednim

życiu, a osoby biedne i chore ponoszą karę za swoje występki z poprzedniego życia).

6. Większość zwolenników reinkarnacji wierzy, że dusza ludzka w poprzednim wcieleniu mogła być zwierzęciem, a w przyszłym wcieleniu również może stać się zwierzęciem. Taka wiara wymaga przyjęcia założenia, że dusze zwierząt są tak samo nieśmiertelne jak dusze ludzi⁸.

Odpowiedź Akwinaty

Jaki byłby stosunek św. Tomasza z Akwinu do powyższych założeń? Doktor Anielski zgodziłby się na pewno z pierwszym punktem potwierdzając, że dusza ludzka jest nieśmiertelna. Jednak wszystkie kolejne punkty spotkałyby się z krytyką ze strony filozofii tomistycznej. Według św. Tomasza dusza ludzka może pojawić się jedynie raz na ziemi, natomiast zwierzęta nie mają nieśmiertelnej duszy. Warto przyrzeć się argumentom, za pomocą których Akwinata tłumaczy swoje stanowisko. Robert T. Ptaszek zwraca uwagę na fakt, że św. Tomasz z Akwinu w swojej argumentacji inspi-

rował się Arystotelesem, który również zwalczał koncepcję reinkarnacji⁹. W traktacie *O duszy* Arystoteles krytykuje pogląd, że dusza może łączyć się z dowolnym ciałem. Tomasz z Akwinu porusza to zagadnienie w *Komentarzu do Sentencji Piotra Lombarda*, gdzie zauważa, że dla platończyków człowiek jest duszą przyodzianą w ciało, a pitagorejczycy uważali duszę za wędrującą z jednego ciała do drugiego. Natomiast Arystoteles wyklucza te koncepcje i wskazuje, że dusza daje substancjalne i gatunkowe istnienie jednostkowemu ciału¹⁰. Temat ten zostaje obszernie

⁸ Pitagoras, Pindar i Empedokles nauczali o istnieniu koniecznego kołowrotu wcieleń, w którym każda dusza ludzka musiała przejść przez świat zwierząt, natomiast zdaniem Platona przebieg wędrówki dusz jest zależny od czynników czysto moralnych, zob. J.T. Bąbel, *Reinkarnacja – z dziejów wierzeń przedchrześcijańskiej Europy*, Eneteia Wyd. Psychologii i Kultury, Warszawa 2009, s. 70.

⁹ Zob. R. T. Ptaszek, *Reinkarnacja*, w: *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, tom II, red. A. Maryniarczyk, Wyd. KUL, Lublin 2011, dostępne na stronie: <http://www.ptta.pl/pef/pdf/r/reinkarnacja.pdf> [Dostęp: 18.10.2014].

¹⁰ „Platone Gregorius Nyssenus narrat: unde dicebat, hominem esse animam corpore indutam: et ideo etiam, secundum Pythagoricos, de corpore in corpus transibat. Hoc autem Aristoteles reprobavit, ostendens animam, cum debet esse substantiale et specificum in tali corpore, habere essentialem habitudinem ad corpus, intantum quod anima quae dat esse uni corpori, aliud perficere non possit”, *Super Sent.*, lib. 2, d. 17 q. 2 a. 2 co.

omówiony w dziele *Summa contra gentiles* gdzie platońska koncepcja duszy spotkała się z polemiką ze strony św. Tomasza¹¹. Platon przyrównywał duszę do żeglarza, a ciało do łodzi. Według tej

koncepcji ciało nie jest integralną częścią człowieka, a dusza po śmierci zmienia ciało tak samo jak człowiek zmienia ubranie¹².

Dusza i ciało

Zdaniem św. Tomasza z Akwinu dusza jako substancja obdarzona intelektem nie jest ciałem ani też nie jest w żaden sposób zależna od ciała. Stąd pojawia się pytanie w jaki sposób dusza jest połączona z ciałem. Święty Tomasz twierdzi, że dusza nie może łączyć się z ciałem przez zmieszanie¹³ ani przez przestrzenne zetknięcie się¹⁴. Sposób,

w jaki dusza łączy się z ciałem, nie polega zdaniem św. Tomasz z Akwinu na zetknięciu przestrzennym, ale mamy w tym przypadku czynienia z zetknięciem na zasadzie mocy. Byty, które się w ten sposób łączą, nie osiągają absolutnej jedności, chociaż są jednym w działaniu i odczuwaniu¹⁵. Na tej zasadzie możemy mówić o człowieku ja-

¹¹ Będziemy używać łacińskiego tekstu *Summa contra gentiles* dostępnego na stronie: <http://www.corpusthomicum.org> [Dostęp: 18.10.2014] oraz polskiego przekładu: św. Tomasz z Akwinu, *Summa contra gentiles. Prawda wiary chrześcijańskiej w dyskusji z poganami, innowiercami i błędzającymi*, t. II i t. III, tłum. Z. Włodek i W. Zega, Dębogóra 2007 i 2011. W dalszej części pracy będziemy używać skrótu *Scg*.

¹² „W koncepcji Platona dusza jest niecielesna i nieporuszona. Niemniej jednak porusza siebie oraz ciało. Spełnia rolę pośrednika pomiędzy tym, co niepodzielne (idee), a tym co podzielne. Ciało ludzkie jest pojazdem duszy, która kieruje nim jak sternik”, J.T. Bąbel, *Reinkarnacja*, dz. cyt., s. 69.

¹³ „Po pierwsze jest jasne, że substancja obdarzona intelektem nie może łączyć się z ciałem sposobem mieszania. Te bowiem byty, które się mieszają, muszą się wzajemnie zmieniać. Dotyczy to tylko tych bytów, które mają tę samą materię i które mogą w stosunku do siebie być wzajemnie czynne i biernie. Substancje zaś umysłowe nie mają wspólnej materii z ciałami, gdyż są niematerialne, jak to powyżej wykazaliśmy [II, 50]. Nie mogą się więc mieszać z ciałem”. Por. „Est autem primo manifestum quod substantia intellectualis non potest corpori uniri per modum mixtionis. Quae enim miscentur, oportet ad invicem alterata esse. Quod non contingit nisi in his quorum est materia eadem, quae possunt esse activa et passiva ad invicem. Substantiae autem intellectuales non communicant in materia cum corporalibus: sunt enim immateriales, ut supra ostensum est. Non sunt igitur corpori miscibiles”, *Scg*, lib II, cap. 56, n. 2.

¹⁴ „Stykanie się bowiem jest tylko własnością ciał; stykają się te rzeczy, których krańce się schodzą, jak na przykład punkty czy proste lub powierzchnie, które są krańcami ciał. Substancja obdarzona umysłem nie może łączyć się z ciałem na sposób zetknięcia się”. Por. „Tactus enim non nisi corporum est: sunt enim tangentia quorum sunt ultima simul, ut puncta aut lineae aut superficies, quae sunt corporum ultima. Non igitur per modum contactus substantia intellectualis corpori uniri potest”. *Scg*, lib II, cap. 56, n. 3.

¹⁵ „Substancja obdarzona umysłem może więc łączyć się z ciałem przez zetknięcie na zasadzie mocy. Te byty zaś, które się łączą takim zetknięciem, nie są czymś jednym absolutnie, gdyż są czymś jednym w działaniu i doznawaniu, a nie jest to bycie jednym absolutnie. Jedno orzeka się bowiem

ko o jedności składającej się z formy (dusza) i materii (ciało). Natomiast w koncepcji Platona gdzie sama dusza jest człowiekiem, a ciało jedynie przypadłością, nie może być mowy o jedności duszy i ciała. Tomasz z Akwinu sprzeciwia się teorii Platona. Zdaniem Akwinaty ciało nie jest jedynie przypadłością, ale w pełni należy do istoty człowieka¹⁶.

Przyjęcie wiary w reinkarnację wiąże się z założeniem, że dana dusza może mieć więcej niż jedno ciało, a zatem ciało nie należy do istoty człowieka. Jednak w ten sposób dusza nigdy nie jest w stanie osiągnąć jedności z żadnym konkretnym ciałem. Natomiast w koncepcji Tomasza z Akwinu twierdzenie, że każda dusza może mieć tylko jedno ciało, wiąże się z oczywistym dla niego poglądem, że zarówno ludzie, jak i zwierzęta należą do świata zmysłowego i naturalnego. Jednak gdyby ciało i jego części były poza istotą człowieka, wtedy człowiek nie należałby do świata materialnego, ale byłby nie-

jako rozdarty między dwoma światami: zmysłowym i duchowym. W tej sytuacji człowiek w świecie materialnym byłby podróżnikiem, który jedynie okazjonalnie przyjmuje ciało. Możemy przyrównać tę sytuację do gracza, który jedynie na jakiś czas identyfikuje się z postacią z gry komputerowej. Podobny stosunek do ciała mają gnostycy i zwolennicy ruchu New Age, którzy uważają, że człowiek jest na tym świecie jedynie wygnańcem lub że świat materialny sam w sobie jest iluzją. Zdaniem św. Tomasza jest to niemożliwe, a ten pogląd jest logiczną konsekwencją jego realistycznej metafizyki. Świat istnieje realnie, a zatem człowiek zajmuje w nim realne miejsce zarówno duszą, jak i ciałem. Poza tym gdyby dusza nie tworzyła pewnego rodzaju jedności z ciałem, to niemożliwe byłyby wspólne działania duszy i ciała np. banie się, gniewanie, czucie. „Trzeba więc, by z duszy i ciała powstało coś jednego, i by nie były czymś różnym od istnienia”¹⁷.

w ten sam sposób, co byt. Być zaś przyczyną działającą nie oznacza istnieć absolutnie. Stąd też być czymś jednym w działaniu nie znaczy być jednym wprost”. Por. „Sic igitur substantia intellectualis potest corpori uniri per contactum virtutis. Quae autem uniuntur secundum talem contactum, non sunt unum simpliciter. Sunt enim unum in agendo et patiundo: quod non est esse unum simpliciter. Sic enim dicitur unum quomodo et ens. Esse autem agens non significat esse simpliciter. Unde nec esse unum in agendo est esse unum simpliciter”. *Scg*, lib II, cap. 56, n. 7.

¹⁶ „Aquinas can truly claim that a human being is, rather than has, a human body. On this understanding, we are not composed of two separate (and separable) elements, body and soul. Rather, we are composites of soul and matter. In stark contrast to Descartes’s claim that „I am really distinct from my body, and can exist without it”, R. DeYoung, C. McCluskey and Ch. Van Dyke, *Aquinas’s Ethics: Metaphysical Foundations, Moral Theory, and Theological Context*, Notre Dame, Indiana, 2009, s. 39.

¹⁷ „Oportet igitur ex anima et corpore unum fieri, et quod non sint secundum esse diversa”. *Scg*, lib. II, cap. 57, n. 6.

Polemika z Platonem

Święty Tomasz od razu zauważa, że Platon mógłby odeprzeć jego argument, twierdząc, że dusza może występować w roli poruszającego, a ciało poruszanego, tak jak jeździec porusza koni. Współcześnie moglibyśmy przyrównać ciało w koncepcji Platona do gracza komputerowego, który kieruje postacią ze swojej gry¹⁸. Jednak zdaniem Akwinaty taki stan rzeczy nie jest możliwy, ponieważ dusza za pośrednictwem ciała odbiera wrażenia zmysłowe, które mają na nią wpływ. A zatem przy odbieraniu zmysłów dusza nie zachowuje się jedynie jako ten, który porusza. Zrozumienie tego zagadnienia znowu może nam ułatwić przykład z grą komputerową. Chociaż gracz porusza postacią z gry komputerowej, to jednak obrażenia, doznawane przez wirtualną postać w bitwie, nie mają na niego żadnego wpływu. W odróżnieniu od powyższej

sytuacji dusza ludzka odbiera ból oraz inne wrażenia zmysłowe, doznawane przez ciało, a zatem nie jest jedynie tym, który porusza ciało, ale tworzy z nim jedność¹⁹. Z drugiej strony ciało nie może istnieć bez duszy, natomiast dusza ludzka istnieje po śmierci ciała oraz potrafi brać udział w czynnościach, w których ciało nie ma żadnego udziału, a które są związane z intelektem. Ludzka dusza jest nieśmiertelna, ponieważ jest inteligentną substancją, a substancja jako forma jest z samej definicji czymś niezniszczalnym²⁰.

Tomasz z Akwinu zauważa, że przyjęcie przeciwnego poglądu prowadziłoby do twierdzenia że zwierzęta także mają nieśmiertelną duszę i rzeczywiście taki pogląd przyjął Platon. W odróżnieniu od św. Tomasza z Akwinu Platon uważał, że każda dusza jest nieśmiertelna, ponieważ sama siebie porusza, a to, co samo siebie

¹⁸ „Ten argument można jednak odeprzeć zgodnie ze stanowiskiem Platona. Nic nie przeszkadza, by poruszający i rzecz poruszana, chociaż są różne co do istnienia, miały to samo rzeczywistnienie. Ruch bowiem jest tym samym rzeczywistnieniem poruszającego jako tego, od którego pochodzi, co i poruszanego – jako tego, w którym jest. Platon przyjął więc powyższe działania jako wspólne duszy i ciała – tak mianowicie, by należały do duszy jako do poruszającej, a do ciała jako do poruszanego”. Por. „Huic autem rationi secundum Platonis sententiam obviatur. Nihil enim inconueniens est moventis et moti, quamvis secundum esse diversorum, esse eundem actum: nam motus est idem actus moventis sicut a quo est, moti autem sicut in quo est. Sic igitur Plato posuit praemissas operationes esse animae corporique communes: ut uidelicet sint animae sicut moventis et corporis sicut moti”. *Scg*, lib. II, cap. 57, n. 7.

¹⁹ „Dusza zmysłowa więc nie zachowuje się przy odbieraniu wrażeń jak poruszający i działający, lecz jak to, przez co podmiot podlega działaniu. To zaś nie może mieć istnienia różnego od owego podmiotu. Nie jest zatem dusza zmysłowa w zakresie istnienia różna od ciała ożywionego przez duszę”. Por. „Anima igitur sensitiva non se habet in sentiendo sicut movens et agens, sed sicut id quo patiens patitur. Quod impossibile est esse diversum secundum esse a patiente. Non est igitur anima sensibilis secundum esse diversa a corpore animato”. *Scg*, lib II, cap. 57, n. 8.

²⁰ „Wszelka substancja jako forma jest niezniszczalna z samej definicji, to zaś co przysługuje jakiemuś bytowi z samej definicji, nie może być mu odjęte. Tak samo jak materia jest z definicji możliwością, forma jest z definicji aktem. Podobnie więc jak materia jest możliwością istnienia forma jest aktem istnienia. Widzimy to zresztą na przykładzie ciał, które otrzymują byt otrzymując formę, a tracą byt tracąc formę”, E. Gilson, *Tomizm*, tłum J. Rybałt, Warszawa 1960, s. 267.

porusza, musi być zarazem nieśmiertelne. Jednak zdaniem Akwinaty odczuwać nie jest tym samym co poruszać. W koncepcji Akwinaty nieśmiertelna dusza jest przypisana jedynie bytom inteligentnym, natomiast u zwierząt nie możemy mówić o takiej formie inteligencji jak w przypadku człowieka. Chociaż pająki potrafią prząść pajęczyny, a jaskółki wic gniazda, to czynią to ze względu na swoją naturę, a nie z powodu inteligencji. Zdaniem

Akwinaty zwierzęta nierozumne nie wykonują żadnej czynności, która mogłaby się odbyć bez ciała, a zatem śmierć ciała jest również śmiercią ich duszy. Gdyby dusza zwierzęcia istniała po śmierci ciała to byłaby wtedy formą oddzieloną od materii. Jednak w taki sposób mogą istnieć jedynie dusze obdarzone intelektem, a zatem w przypadku zwierząt nie jest to możliwe.

Wiara w reinkarnację a wegetarianizm

Przyjęcie poglądu, że dusze zwierzęce również są nieśmiertelne, często prowadziło zwolenników reinkarnacji do wegetarianizmu, czego przykłady możemy zaobserwować w szkole pitagorejczyków, w wierzeniach Wschodu oraz pośród ruchu New Age. Jerzy Bąbel zauważa, że jednym z podstawowych motywów wiary w reinkarnację było przekonanie o nieśmiertelnym ożywieniu wszystkiego na świecie, a wegetarianizm był naturalną konsekwencją takiej myśli. Myśl, że spożywając zwierzęce mięso człowiek może zjeść jednego ze swoich przodków, prowadziła do poglądu, że jedzenie mięsa jest czymś złym. Z czasem jednak pitagorejczycy zaakceptowali zabijanie zwierząt – miało to przyspieszyć tym istotom odradzanie się w postaci ludzkiej.

Natomiast Tomasz z Akwinu uważa, że żadne pożywienie nie jest samo w sobie złe, chociaż oczywiście złem może być na przykład nieumiarkowanie w jedzeniu. Nie jest jednak czynem haniebnym zabijanie zwierząt w celu pożywienia. Współcześni obrońcy praw zwierząt pewnie nie zgodziliby się z takim twierdzeniem, jednak pogląd Akwinaty jest ściśle związany z jego hierarchią bytów: „Nie jest rzeczą samą przez się złą posługiwać się rzeczami odpowiednio do tego, na co są przeznaczone. Rośliny istnieją zaś dla zwierząt, pewne zwierzęta dla drugich, a wszystkie dla człowieka, jak wynika z tego, co powiedzieliśmy powyżej. Używanie roślin lub mięsa zwierząt, czy to jako pożywienia, czy w innym celu pożytecznym dla człowieka, nie jest więc grzechem samo przez się”.

Czy dusza istniała przed ciałem?

W koncepcji Platona i neoplatoników każda dusza istniała odwiecznie, natomiast zdaniem Akwinaty dusza ludzka

choć jest nieśmiertelna, nie istniała odwiecznie, ale powstała wraz z konkretnym ciałem. Swą koncepcję św. To-

masz z Akwinu opiera na następujących założeniach: Dusza łączy się z ciałem jako jego forma i urzeczywistnienie. Naturalne jest aby każda forma łączyła się z właściwą sobie materią, a to, co przypadłościowe, jest zawsze późniejsze od tego, co pozostaje w zgodzie z naturą. W związku z tym dla duszy jest czymś bardziej właściwym, żeby była najpierw złączona z ciałem niż oddzielona od ciała. Z tego wynika, że dusza nie mogła zostać stworzona wcześniej niż ciało, z którym się łączy. Dusza i ciało są integralną częścią człowieka, a zatem dusza ludzka pozbawiona ciała jest mniej

niedoskonała. Jednak to, co doskonałe, musi być wcześniejsze od tego, co niedoskonałe, a zatem dusza istniejąca z ciałem musi być wcześniejsza od duszy bez ciała. Gdyby dusza powstała bez ciała, należałoby zbadać, w jaki sposób została ona połączona z ciałem. Stałoby się to albo w sposób wymuszony, albo naturalnie. Jednak gdyby było to w sposób wymuszony, to wtedy złączenie duszy i ciała byłoby wbrew naturze. Wtedy człowiek złączony z duszy i ciała byłby czymś nienaturalnym, co oczywiście zdaniem Akwinaty jest fałszem.

Czy ciało jest więzieniem?

Twierdzenie, że ciało nie jest integralną częścią człowieka, a jedynie przypadłością prowadziło wielu filozofów do poglądu, że ludzka nieśmiertelna dusza została uwięziona w śmiertelnym ciele. Taką koncepcję przyjmował między innymi Orygenes, który twierdził, że umieszczenie duszy w ciele, jest karą od Boga za jej przeszłe grzechy. Zdaniem św. Tomasza z Akwinu taka koncepcja jest nie do przyjęcia, ponieważ do istoty kary należy, że jest ona czymś złym. Jeśli przyjmujemy, że dusza znajduje się w ciele za karę to musimy zarazem założyć,

iż połączenie duszy z ciałem to coś złego. Musielibyśmy zatem przyjąć, że w naturze istnieje jakieś zło. Z punktu widzenia filozofii tomistycznej nie jest to jednak możliwe, ponieważ wszystko, co stworzył Bóg, jest dobre, a zatem połączenie duszy z ciałem musi również być czymś dobrym²¹. W koncepcji św. Tomasza z Akwinu ciało nie jest więzieniem, ale darem od Boga. Posiadanie ciała nie przeszkadza człowiekowi, lecz pomaga mu w zdobywaniu wiedzy o świecie. Zgodnie z hierarchią bytów św. Tomasza z Akwinu intelekt ludzki

²¹ „Hoc autem Origenes considerans, cum poneret animas humanas a principio fuisse creatas, dixit quod ordinatione divina animae corporibus sunt unitae, sed in earum poenam. Nam ante corpora eas peccasse existimavit; et pro quantitate peccati corporibus nobilioribus vel minus nobilibus eas esse, quasi quibusdam carceribus, inclusas. Sed haec positio stare non potest. Poena enim bono naturae adversatur, et ex hoc dicitur mala. Si igitur unio animae et corporis est quoddam poenale, non est bonum naturae. Quod est impossibile: est enim intentum per naturam; nam ad hoc naturalis generatio terminatur. Et iterum sequeretur quod esse hominem non esset bonum secundum naturam: cum tamen Gen. 1-31 dicatur, post hominis creationem, *vidit Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona*”, *Scg. lib. II, cap. 83, n. 20-21.*

jest usytuowany poniżej Boga i aniołów, a w związku z tym jest mniej doskonały. Z tego powodu intelekt człowieka potrzebuje niejako dodatkowych bodźców, które służyłyby mu do poznania świata. Możemy tu użyć następującego porównania: im mniej bystry uczeń, tym wię-

cej przykładów i rysunków będzie potrzebował, żeby nauczyć się matematyki. Właśnie z tego powodu, zdaniem Akwinaty, człowiek, aby poznawać świat, potrzebuje materialnego ciała, natomiast aniołowie jako istoty bardziej inteligentne są pozbawione materii²².

Optymizm św. Tomasza z Akwinu

Warto zwrócić uwagę, że jest to o wiele bardziej optymistyczna koncepcja duszy od tej, jaką przedstawiał Platon oraz inni zwolennicy reinkarnacji. Narodziny człowieka składającego się z duszy i ciała są okazją do rozwoju oraz zdobywania wiedzy. Platon przedstawia nam całkowicie odwrotną sytuację. Dusza, przebywając w świecie idei, miała całą wiedzę, natomiast w momencie narodzin w ciele, ta wiedza zostaje zapomniana. W związku z tym wydarzenie, które św. Tomasz uważa za postęp, dla Platona jest niejako krokiem wstecz – cofnięciem się w rozwoju. Akwinata twierdzi, że człowiek po narodzeniu rozpoczyna proces nauki, natomiast zdaniem Platona dusza ludzka nie uczy się niczego nowego, a jedynie przypomina sobie informacje, które знаła już wcześniej²³. Swoją koncepcję Platon próbował udowodnić przez wykazanie, że nawet osoby niewykształcone w matematyce potrafią rozwiązać

zadania matematyczne. Tomasz z Akwinu krytykuje takie rozumowanie w następujących słowach: „To również przyjmują platonicy, twierdząc, że dowodem jest to, iż każdy, choćby zupełnie niewykształcony, pytany systematycznie o to, co jest zawarte w naukach, odpowiada prawdziwie. Tak na przykład, gdy komuś, kto zapomniał rzeczy, które dawniej wiedział, przedstawiać jedno po drugim to, co zapomniał, powróci mu to do pamięci. Stąd też wynikało, że uczenie się nie jest niczym innym jak przypominaniem sobie. Z tego więc poglądu trzeba z konieczności wywnioskować, że złączenie ciała i duszy jest przeszkodą dla poznania umysłowego. Natura zaś nie daje żadnej rzeczy niczego, co przeszkadzałoby jej w działaniu, lecz daje jej raczej to, co jej pomaga w działaniu. Złączenie duszy i ciała nie będzie zatem czymś naturalnym. I tak ani człowiek nie będzie czymś

²² „Bodies are united to rational souls to facilitate the souls' functioning. Human intellects need help cognizing, and that help is what the body is designed to provide. It is not a course or an inconvenience from human souls to be joined to bodies; it is quite literally a gift from God, providing the assistance rational souls need in order to actualize their intellectual capacities”, R. DeYoung, C. McCluskey and Ch. Van Dyke, *Aquinas's Ethics*, dz cyt., s. 32.

²³ Do takich wniosków dochodzą bohaterowie dialogu *Fedon*: „czyż to, co nazywamy uczeniem się, nie jest odzyskiwaniem naszej wiedzy? (...) ci, o których powiadamy, że się uczą, nic innego nie robią, tylko sobie przypominają i uczenie się byłoby przypominaniem sobie”, Platon, *Fedon*, tłum., W. Witwicki, wyd. Antyk, Kęty 2002, s. 48.

naturalnym, ani też jego rozradzanie się nie będzie naturalne. To zaś jest oczywiście fałszywe²⁴. W powyższym rozważaniu widzimy w jaki sposób Akwinata potrafi dostrzec pesymistyczne implikacje jakie niesie za sobą przyjęcie koncepcji reinkarnacji: ciało staje się więzieniem, a samo człowieczeństwo i posiadanie potomstwa jawi się jako coś nienaturalnego, w skrajnych przypadkach nawet jako coś niepożądanego. Celem życia, dla zwolenników koncepcji reinkarnacji, była chęć przerywania tego znienawidzonego przez nich kręgu narodzin i śmierci. W religiach Wschodu

jest to opisywane jako osiągnięcie stanu mokszy lub nirwany, w którym sfera cielesna całkowicie przestaje istnieć. Natomiast zdaniem św. Tomasza z Akwinu ciało wcale nie przeszkadza człowiekowi w osiągnięciu ostatecznego celu, ale służy mu pomocą: „Celem człowieka jest zatem dojść do kontemplacji prawdy. W tym celu więc dusza jest złączona z ciałem i na tym złączeniu polega bytowanie człowieka. A zatem człowiek nie traci wiedzy już posiadanej przez to, że się łączy z ciałem, lecz raczej łączy się z ciałem po to, by zdobyć wiedzę²⁵.”

Konsekwencje wiary w reinkarnację

Na koniec warto zauważyć jeszcze dwie konsekwencje, jakie w niektórych przypadkach niesie za sobą wiara w reinkarnację. Pierwszą z nich jest popularna na Wschodzie koncepcja karmy. Pogląd, że obecne wcielenie duszy jest karą lub nagrodą za czyny dokonane w poprzednich wcieleniach, stoi w wyraźnej sprzeczności z koncepcją sprawiedliwości św.

Tomasza z Akwinu. Dusza ludzka będzie sądzona za jedno konkretne życie, a nie za wiele żyć. Koncepcja karmy zmusza człowieka do przyjęcia poglądu, że odbywa on karę za czyny, których sam nie jest świadom, ani nawet nie ich nie pamięta, ponieważ popełnił je w jednym z hipotetycznych przeszłych żyć²⁶. Zgodnie z teologią katolicką człowiek będzie

²⁴ „Quod etiam Platonici confitentur: huius rei signum esse dicentes quod quilibet, quantumcumque ignoret, ordinate interrogatus de his quae in scientiis traduntur, veritatem respondet; sicut, cum aliquis iam oblito aliquorum quae prius scivit, seriatim proponit ea quae prius fuerat oblitis, in eorum memoriam ipsum reducit. Ex quo etiam sequebatur quod discere non esset aliud quam reminisci. Sic igitur ex hac positione de necessitate concluditur quod unio corporis animae praestet intelligentiae impedimentum. Nulli autem rei natura adiungit aliquid propter quod sua operatio impediatur: sed magis ea per quae fiat convenientior. Non igitur erit unio corporis et animae naturalis. Et sic homo non erit res naturalis, nec eius generatio naturalis. Quae patet esse falsa”, *Scg.* lib. II, cap. 83, n. 25.

²⁵ „Ultimus finis rei cuiuslibet est illud ad quod res pervenire nititur per suas operationes. Sed per omnes proprias operationes ordinatas et rectas homo pervenire nititur in veritatis contemplationem: nam operationes virtutum activarum sunt quaedam praeparationes et dispositiones ad virtutes contemplativas. Finis igitur hominis est pervenire ad contemplationem veritatis. Propter hoc igitur anima est unita corpori: quod est esse hominem. Non igitur per hoc quod unitur corpori, scientiam habitam perdit, sed magis ei unitur ut scientiam acquirat”. *Scg.* lib II, cap. 83, n. 26.

²⁶ Jedną z najbardziej dramatycznych konsekwencji teorii reinkarnacji jest hinduski podział na społeczne kasty. „Skoro dusza przyjęła ciało człowieka urodzonego w wyższej warstwie społecznej,

sądzony za grzechy, które popełnił świadomie. Twierdzenie, że Bóg może ukarać człowieka za coś, czego ten nawet nie pamięta, kłóciło by się z koncepcją Bożej sprawiedliwości i miłosierdzia. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na wyraźną różnicę między założeniami teologicznymi wierzeń Wschodu i Zachodu.

Po drugie, warto zauważyć, że krytyka koncepcji reinkarnacji przedstawiona przez św. Tomasza z Akwinu jest również związana z katolickim dogmatem o zmartwychwstaniu ciała, który stoi w sprzeczności z wszystkimi wierzenia-

mi uznającymi reinkarnację. Tę różnicę można zauważyć w obrzędach pogrzebowych. W religiach, w których dominuje wiara w reinkarnację, zwłoki są najczęściej palone (hinduizm, buddyzm). Ta praktyka całkowitego niszczenia ciała ma pomóc duszy w odcięciu się od wszystkiego, co łączyło ją z konkretnym ciałem, a tym samym pomóc jej przyjąć kolejną postać²⁷. Natomiast tradycja katolicka uczy, aby zwłoki grzebać. W tym obrzędzie pogrzebowym wyraża się wiara w zmartwychwstanie ciała oraz głęboki szacunek dla ciała, które należy do istoty człowieka.

Zakończenie

Rozważając koncepcję reinkarnacji, warto wziąć pod uwagę filozoficzne i praktyczne implikacje, jakie niesie za sobą ta teoria. Analizując myśl św. Tomasza z Akwinu, możemy zauważyć, że wiara w reinkarnację wyraźnie kłóci się z chrześcijańskim rozumieniem duszy. Jakkolwiek dla wielu współczesnych ludzi na Zachodzie teoria wędrówki dusz może wydawać się fascynująca, to jednak często nie zdają sobie oni sprawy z praktycznych konsekwencji, do jakich prowadzi ta koncepcja. W powyższych rozważaniach zwróciliśmy uwagę na kilka takich konsekwencji: Ciało jest pojmowane jako więzienie dla duszy.

Narodziny wiążą się z utratą wiedzy (zapominaniem tego, co było). Człowiek w obecnym życiu odbywa karę za czyny z poprzedniego wcielenia, których nie jest w stanie sobie przypomnieć. Dusza istniała odwiecznie i przychodzi na ziemię wielokrotnie, dopóki nie uwolni się z kręgu narodzin i śmierci. Ludzka dusza może w przyszłym wcieleniu odrodzić się jako zwierzę (czego konsekwencją w niektórych kręgach jest wegetarianizm). Natomiast z przyjęcia myśli tomistycznej wynikają zupełnie inne konsekwencje: Ciało nie jest więzieniem ani przeszkodą, ale integralną częścią człowieka. Skutkiem narodzin

lub żyjącego w wyższych warunkach, to ma wyższe i lepsze cechy (guny), które ją do tego predestynowały. Stąd można ustalić hierarchię ludzkich gatunków, zwanych warnami". Taka klasyfikacja ludzi prowadzi w rezultacie do rasizmu i dyskryminacji kast niższych, co wiązało się z zakazem przebywania w jednym pomieszczeniu, używania tych samych naczyń itp., zob. A. Zwoliński, *W kołowrocie istnień*, dz. cyt., s. 94.

²⁷ Więcej na temat niszczenia ciała po śmierci w wierzeniach Wschodu można znaleźć w książce: A. David – Nell, *Mistycy i magowie Tybetu*, tłum. I. Banach, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2011.

nie jest utrata pamięci, ale raczej okazja do zdobywania nowej wiedzy. Złączenie duszy i ciała nie może być karą, ponieważ z natury jest ono czymś dobrym. Niemożliwe, aby Bóg, który jest sprawiedliwy, karał człowieka za coś, czego ten nie pamięta. Człowiek żyje na ziemi tylko raz, a po śmierci stanie przed spra-

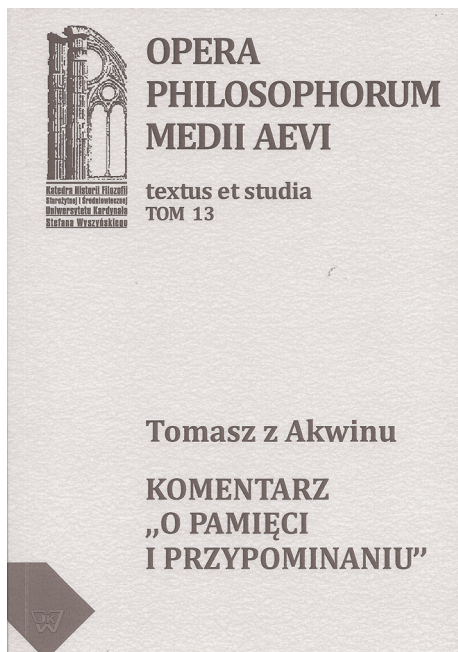
wiedliwym sądem. Dusza ludzka nie może odrodzić się w formie zwierzęcej, ponieważ dusze zwierząt nie są nieśmiertelne, a ponieważ dusza ludzka tworzy jedność z konkretnym ciałem. Ostatecznym celem nie jest wyzwolenie się ze sfery cielesności, ale zmartwychwstanie ciała.

Critique of the theory of reincarnation in *Summa contra Gentiles* by St. Thomas Aquinas.

Key words: Reincarnation, Soul and Body, St. Thomas Aquinas, *Summa Contra Gentiles*, Christianity, Eastern Religions, Plato

The theory of reincarnation is one of the elements of eastern religions such as Buddhism and Hinduism, however in recent decades this concept have become very popular in Europe and North America. Greek philosopher Plato also believed in reincarnation, however his theory was criticized by Aristotle. This article discusses the main philosophical assumptions that need to be accepted by those who believe in reincarnation. Then these assumptions are compared with the concept of soul described by St. Thomas Aquinas. In *Summa Contra Gentiles* some arguments against the theory of

reincarnation can be found. St. Thomas Aquinas believed that each soul can be connected only to one body, whereas Plato argued that the soul can travel from one body to another. People who believe in reincarnation often claim that the animals possess immortal soul. According to Aquinas animals do not have immortal soul. Plato believed that the soul loses memory while entering new body, yet according to St. Thomas Aquinas people don't lose any memories when they are born but rather they start acquiring new information. These aspects are further explained and evaluated.

Tomasz z Akwinu

*Komentarz „O pamięci
i przypominaniu”*

Przekład i opracowanie Michał
Zembrzusi

OPERA PHILOSOPHORUM MEDII
AEVI

TOM 13

Warszawa 2012

Jest to przekład kluczowego dla tego tematu tekstu św. Tomasza z Akwinu: jego komentarza do Arystotelesowskiego traktatu *O pamięci i przypominaniu*, który Michał Zembrzusi poprzedził obszernym opracowaniem samego tematu. Można powiedzieć, że napisał swoistą summę o pamięci. Znajdziemy w niej bowiem bardzo fachowe, źródłowo udokumentowane, wskazanie na platońskie, arystotelesowskie i arabskie źródła Tomaszowej koncepcji pamięci i przypominania. Sama ta koncepcja jest najpierw omówiona przez pryzmat wypowiedzi Akwinaty w poszczególnych tekstach, by na podstawie tego materiału zrekonstruować całą obszerną teorię filozoficzną. Na jej tle dopiero prezentacja zawartości treściowej komentarza do traktatu Arystotelesa jest w pełni czytelna i zrozumiała, podobnie jak sam komentarz, obfitujący w filozoficzne odwołania, cytaty i aluzje.

Wydawnictwo UKSW - www.wydawnictwo.uksw.edu.pl